

successful Poland.

Key words: electoral participation, parliamentary elections, election campaigns, voter uncertainty

УДК 321.01+316.254

Балацька О. Б.

кандидат політичних наук,
докторант кафедри політології та правознавства,
Державний заклад «Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка» (Харків, Україна),
E-mail: balatskaya@ukr.net

ПОЛІТИЧНЕ НАСИЛЛЯ ЯК ДЕРЖАВОТВОРЧИЙ ФАКТОР У ТЕОРІЯХ НАСИЛЛЯ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

***Анотація.** Політичне насилля, як складова політичного процесу, реалізується через різні форми примусу та впливу. Його роль зростає у кризисні моменти суспільного розвитку, періоди соціально-політичних трансформацій. Прихильники теорії насилля визначали зовнішнє або внутрішнє політичне насилля як провідний фактор державотворення та інституціоналізації політичної влади. Найбільш ґрунтовно ця думка була сформульована у працях С. Дюрінга, Л. Гумпловича, К. Каутського, Ф. Оппенгеймера, Ф. Ратцеля та ін. Згідно з насильницькими теоріями походження держави політичне насилля лежить в основі соціальної диференціації та нерівності, економічної експлуатації, є суттєвим фактором політичних та економічних перетворень.*

***Ключові слова:** політичне насилля, держава, війна, суспільний клас, класовий конфлікт, економічна експлуатація, соціальна диференціація, соціальна нерівність.*

Політичне насилля супроводжує політичний процес в усі історичні часи. Воно має багато аспектів прояву і може виступати як засіб влади, інструмент політичної боротьби, знаряддя революції чи реакції, спосіб відновлення соціальної справедливості тощо. Фундаментальні суспільно-політичні процеси, такі як формування держави, інституціоналізація політичної влади, трансформація політичної системи, зміна політичного режиму, часто супроводжуються проявами політичного насилля. Останнє може грати як стабілізуючу, так і дестабілізуючу роль, реалізовуватися через прямий фізичний примус або непрямий психологічний вплив. Проте завжди в основі насилля лежить придушення волі об'єкту.

Проблема насилля цікавила мислителів з давніх часів. Як правило, насилля представлялося, з одного боку, як необхідний атрибут політичної влади, з іншого, – як знаряддя революційної боротьби. Однак ґрунтовно політичне насилля починає досліджуватися у ХІХ столітті. Значну увагу цьому питанню у своїх роботах приділяли марксистки, теоретики анархізму, фашизму, представники теорії еліт та ін. Водночас у політичній думці тих часів виникає окремий напрямок, відомий як теорія насилля, який відводить насиллю провідну роль у політичних і, зокрема, державотворчих процесах. Прихильники цих поглядів розуміють політичне насилля як головний фактор виникнення держави.

У статті розглянуті концепції основних представників теорії насилля та близьких до них учених. Даний підхід об'єднав погляди науковців, що представляли різні ідейні течії, дотримувалися різних політико-ідеологічних доктрин. Але у питанні походження держави їх поєднувало те, що вони підкреслювали і навіть абсолютизували роль насилля у процесах державотворення, особливо у ранні історичні періоди. У межах теорії насилля будували свої державотворчі концепції Л. Гумплович, С. Дюрінг, К. Каутський, Ф. Оппенгеймер, Ф. Ратцель та ін.

Метою статті є аналіз теорій насильницького походження держави, визначення ролі політичного насилля у процесах генези та функціонування держави та

політичної влади згідно із досліджуваними концепціями.

Відомий представник теорії внутрішнього насилля, німецький філософ та економіст, критик марксизму Карл Євген Дюрінг (1833 – 1921), на відміну від марксистів, що полемізували з ним, наполягав на базисному характері політичних, а не економічних відносин. За його словами, перші є «історично фундаментальними», а другі – похідними від них, «наслідком або окремим випадком». Отже, не економічні відносини, а політичне насилля виступає первинним фактором суспільно-політичного устрою [7, с. 158].

Насилля є причиною виникнення класів і держави, як системи поліцейського панування. Воно також лежить в основі існуючої системи власності, яка представляє собою форму панування, що базується на «відстороненні ближнього від користування природними засобами існування» та «примусі людини до підневільної служби» [7, с. 161].

Економічна і господарська діяльність, експлуатація природних ресурсів, ґрунтується на політичному, економічному та соціальному пануванні людини над людиною. Так, землеробство у великих масштабах стало можливим завдяки поневоленню і примусу великих мас людей: «Експлуатація землі, – або розповсюдження економічного панування над землею у розмірах, що перебільшують природні сили окремої людини, – була можлива досі в історії тільки тому, що до встановлення панування над землею або одночасно з ним було проведено і необхідне для цього поневолення людини» [7, с. 175].

Раніше експлуатація приймала форми рабства або кріпацтва, але згодом набула більш поміркованого характеру і трансформувалася у найману працю. Прямому примусу та експропріації, характерним для минулих історичних періодів, прийшла на зміну непряма залежність людини від людини.

Отже, Є. Дюрінг, на відміну від багатьох інших представників теорії насилля, визначає базовий державотворчий фактор не через акт «зовнішнього» насилля у формі завоювання та підкорення одного етносу або народу іншим, а через внутрішні політичні механізми формування у суспільстві пануючих та підлеглих страт, що стало причиною економічної експлуатації та соціальної нерівності та несправедливості.

Одним із перших представників теорії зовнішнього насилля був польсько-австрійський соціолог, соціал-дарвініст Людвіг Гумплович (1838 – 1909). Політичному насиллю він надавав статус соціального закону, який полягає у «прагненні кожної соціальної групи підкорити собі кожну іншу соціальну групу, яка зустрічається на її шляху, прагненні до поневолення, до панування» [2, с. 159]. Протягом всієї людської історії сильні племена завойовували і пригнічували слабкі. Для закріплення пануючого становища та організації економічної експлуатації переможці створювали спеціальні структури, які згодом еволюціонували у державу. Зазначені процеси стали можливими завдяки переходу від матріархального до патріархального ладу, осілої та закріпленню за спільнотою певної території.

Основною причиною виникнення, змістом і метою держави є поневолення та організація панування меншості над більшістю. Це стає можливим завдяки кращій військовій дисципліні, оснащеності та «розумовій перевазі». За словами вченого, «історія не пред'являє нам жодного прикладу, де б держава виникла не за допомогою акта насильства, а як-небудь інакше. Крім того, це завжди було насильством одного племені над іншим, воно виражалось у завоюванні і поневоленні сильнішим чужим племеням слабшого, вже осілого племені» [1, с. 47]. Так виникли держави Єгипту, Вавилону, Персії, Індії, Китаю та ін.

Після утворення держави насилля залишається основним фактором політичного процесу, адже головним напрямком державного розвитку виступає завоювання. Насилля характеризує і внутрішньополітичні процеси, в яких пануючий клас прагне до посилення експлуатації та поневолення, а пригноблені класи намагаються чини-

ти опір та послабити свою залежність. З огляду на це, державу Л. Гумплович визначав як організацію або «сукупність установ, що мають на меті панування одних над іншими, а саме меншості над більшістю» [2, с. 182]. Крім панування меншості, ще однією базовою ознакою держави є етнічне розмежування вищих та нижчих страт, завдяки чому соціально-класова диференціація суспільства у цілому співпадає з етнічною.

Держава проходить декілька фаз (ступенів) розвитку. До них учений відносить: «період внутрішніх зіткнень» племен завойовників та завойованих; «період національної держави», яка виникає у результаті формування єдиної нації; період класової боротьби, що приходить на зміну боротьбі племен [1, с. 207 – 208]. Усі ці періоди супроводжуються насиллям, яке є одним із чинників внутрішнього розвитку держави. Отже, соціальний розвиток розуміється Л. Гумпловичем «як сукупність змін у соціальному стані, що відбуваються у кожній окремій державі внаслідок боротьби соціальних складових частин і суспільних кіл за владу, переваги і панування» [1, с. 221].

В основі політичного панування лежить власність на землю, джерелом якої виступають завойовницькі війни. Інструментом придушення має є право – «впорядкована нерівність», на якій ґрунтується держава. Якщо держава, як організація панування, та право, як інструмент її конституювання, – це засоби, то метою такого порядку виступає організація праці, заснована на примусі. За словами Л. Гумпловича, «потреба задоволення матеріальних потреб необхідно призводить до поневолення та експлуатації людської сили», яку не можна задовольнити «без примусу і насилля над іншими людьми» [2, с. 189, 193].

Л. Гумплович дотримувався ідеї циклічності політичних процесів. Він зазначав, що колообіг соціальної боротьби відбувається «від свободи до рівності анархічної орди через силу і нерівність, через право і закон до свободи і рівності революції, до руйнуючої державу анархії, а від цього хиткого стану знову до сили і панування реакції та реставрації, потім до нового розвитку, і так далі, до нескінченності!» [2, с. 247]. Погляди Л. Гумпловича мали соціал-дарвіністський характер. Еволюцію суспільства він розумів як «безперервну боротьбу, що регулюється вищим законом пристосування», у результаті якої виживають «елементи», які пристосувалися краще, а ті, хто «чинив опір» та не пристосувався «вилучаються у більш-менш насильницький спосіб» [3, с. 65].

Подібні погляди на проблему утворення держави висловлював німецький географ і соціолог, один із засновників геополітики Фрідріх Ратцель (1844 – 1904). Формально він не належав до прихильників теорії насилля. Однак для підтвердження власних концепцій на його роботи часто посилалися Ф. Оппенгеймер, К. Каутський та інші. Хоча Ф. Ратцель представляв іншу теорію походження держави – «органічну», він також відводив політичному насиллю велику роль у державотворчих процесах. За його словами, «неминучість боротьби між людьми є великим, настійним фактом» [5, с. 172]. І державний лад виникає завдяки цій боротьбі.

Ф. Ратцель підкреслював базову культурну протилежність між землеробськими і скотарськими племенами. На його думку, «землеробам властива природжена слабкість», яка пов'язана з «незвичкою володіти зброєю і прагненням до володіння землею та осліпості, що послаблюють мужність і підприємливість». Мисливці та скотарі, навпаки, відрізняються «вищою мірою вираження політичної сили» [5, с. 91]. Особливо це стосується племен пастухів – рухливих, дисциплінованих та здатних до масових дій.

Поєднання цих протилежних начал складає основу державотворчих процесів. Землеробські племена взагалі не здатні утворити державу власними силами. Для цього їм необхідно відчутти на собі зовнішній агресивний, але творчий вплив кочовиків-завойовників, у войовничому характері яких «лежить велика державотворча сила...». Тільки там виникають державні утворення, де воїни-кочовики

насилено підпорядковують осілих землеробів з більш розвинутою матеріальною культурою. Ф. Ратцель зазначав, що «...видатні державні утворення виникають на кордонах широких степів, у багатих землеробських краях, де висока матеріальна культура осілих народів залучається насильно до служіння енергійним, владним, войовничим степовим мешканцям» [6, с. 396].

Ф. Ратцель наводив численні історичні приклади панування кочових народів над осілими землеробами – влада маньчжурів над китайцями, туркестанських володарів над персами, гіксосів, арабів і турків над єгиптянами, ацтеків над тольтеками тощо. Спираючись на фактичний матеріал, він сформулював специфічну політико-географічну закономірність: «Менш родючі плоскогір'я та прилеглі до них смуги не тому сприяли всюди розвитку вищої культури і утворенню культурних держав, що вони мали більш прохолодний клімат і тим заохочували землеробство, а тому, що тут з'єднувалася завойовницька і охоронна сила номадів зі сталою працею землеробів, які гуртувалися у культурних оазисах, але не мали здатності до утворення держав» [5, с. 91].

Німецький філософ, економіст та історик, теоретик соціал-демократії Карл Каутський (1854 – 1938), на відміну від марксистів, заперечував можливість виникнення держави на основі первісної демократії через внутрішні соціально-економічні чинники. Навпаки, за його словами, первісний лад був «непереборною греблею, яка затримувала будь-який суспільний розвиток у напрямку утворення класів, що експлуатують та експлуатуються, а також створення державної влади, яка панує над громадою і не залежить від маси населення» [4, с. 77].

У питанні походження держави К. Каутський дотримувався уявлень, у цілому властивих й іншим представникам теорії насилля. Провідним чинником виникнення перших держав і класів стали завойовницькі війни. Держава утворилася у результаті насильницького об'єднання землеробських і скотарських племен. При цьому, на відміну від Ф. Ратцеля, К. Каутський не вважав скотарів-номадів первинною державотворчою силою. Дійсним державотворчим фактором він називав об'єднання кочовиків і землеробів. Він зазначав, що «землероби... навіть важливіші за пастухів-номадів, бо не може бути ніякого утворення держави без осілого землероба» [4, с. 103]. Держава виникає тільки там, де підґрунтям для неї виступають землеробські осілі народи. Подібний процес неможливий, якщо кочовики намагаються підкорити мисливців або пастухів.

Однак, для того, щоб утворилася держава, недостатньо одного сусідства мирних заможних землеробів з войовничими бідними кочівниками. Серед інших необхідних чинників державотворення К. Каутський називає: наявність тривалих відносин між племенами, у тому числі торговельних; зацікавлення завойовників у довготривалій експлуатації; достатньо високий економічний рівень обох сторін тощо.

Племена номадів, підкоривши інертні та покірні племена землеробів, з'єднують численні громади в одне ціле шляхом територіального об'єднання. Спочатку завойовники експлуатують селян, обкладаючи їх даниною. Згодом вони перетворюються на пануючий клас, який відтоді експлуатує підкорені маси. Для управління останніми утворюється спеціальний апарат примусу, який поступово стає державою [4, с. 102].

К. Каутський описував процес класоутворення, який завжди супроводжується політичним насиллям, таким чином: «Обидва племені стають класами лише тоді, коли вони зливаються всередині одного суспільства, із загальним керівництвом і з загальними законами, які диктуються племенем, що експлуатує, внаслідок цього останнє плем'я перетворюється на пануючий клас, якому плем'я, що експлуатується, підкорюється в якості класу пригнобленого» [4, с. 106].

Отже, класи – це «продукт війни», адже «...перші класи й держава утворюються з племен, що спаяні один з одним актом завоювання...» [4, с. 78]. Пануючі класи є «нащадками» племен завойовників, а пригноблені – завойованих народів. Такий

механізм виникнення властивий й іншим системам соціальної стратифікації. Так, наприклад, виникнення варно-кастової системи у Стародавній Індії є наслідком завоювання аріями місцевих неіндоєвропейських племен. Перші дали початок трьом привілейованим варнам – брагманам, кшатріям та вайш'ям, а неарійські аборигени перетворилися на нижчу варну शुद्र.

Таким чином, держава і класи виникають одночасно через завоювання сильними племенами слабших: «Утворення держави рівносильне утворенню класів і класових протиріч, під дією яких ця держава із самого початку опиняється у руках класу, що панує та експлуатує, зняряддям придушення і експлуатації іншого класу, який годувє своєю працею не тільки сам себе, але й своїх панів» [4, с. 116].

Саме завойовницькі війни стали причиною розподілу праці, експлуатації та політичного насилля. Насилля розглядалося К. Каутським як потужний фактор політичних і економічних трансформацій, що може сприяти появі нових і зникненню старих класів. При цьому великі політичні зміни, як правило, мають різкий, революційний характер, тоді як економічні трансформації відбуваються поступово, еволюційним шляхом.

Велику роль політичному насиллю як потужному державотворчому фактору відводив німецький соціолог, ліберальний соціаліст Франц Оппенгеймер (1864 – 1943). Учений ототожнював «політичні засоби» досягнення цілей та реалізації інтересів з насиллям, експлуатацією, пограбуванням, привласненням продуктів чужої праці. Їм Ф. Оппенгеймер протиставляв «економічні засоби», що пов'язані з використанням власної праці та рівноцінним обміном. Уся історія людства від первісних часів до сучасності, на його думку, – це постійна конкуренція між політикою та економікою [8].

Згідно з теорією Ф. Оппенгеймера, племена пастухів-скотарів були головними суб'єктами агресивного насилля, яке у результаті призвело до появи державних утворень. Вони витиснули племена мисливців з їхніх територій та підпорядкували землеробів, які не мали змоги відкочувати в інші райони. Завойовники були більш дисциплінованими та мали набагато кращу військову організацію. Це дозволило їм посісти панівне становище, незважаючи на кількісну перевагу та більш розвинуту матеріальну культуру підлеглих племен.

Політичне насилля сильного над слабким, яке перший використовує для досягнення власних цілей, є фундаментальною основою цивілізації та зумовлює ранні державотворчі процеси. Отже, слідом за Ф. Ратцелем, К. Каутським та іншими, Ф. Оппенгеймер вважав протилежність між землеробськими та скотарськими племенами, між виробниками і завойовниками передумовою генезису держав [8].

Ф. Оппенгеймер виокремлював шість етапів процесу державотворення. На першому етапі відбувалися тривалі насильницькі конфлікти між скотарями та землеробами. Ці конфлікти супроводжувалися численними актами насилля – пограбуваннями, вбивствами, збройними сутичками, викраденнями людей, знищенням майна тощо. Метою політичного насилля на цьому етапі було не завоювання, а збагачення за рахунок слабших сусідів.

На другому етапі нескінченні руйнівні набіги припиняються, так само як і спроби опору агресорам. Відтоді насильницькі акції здебільшого мали на меті не знищення землеробських племен, а залякування та демонстрацію сили. Агресори тепер не вдавалися до хижацького пограбування, а вилучали у землеробів тільки надлишок продукту їхньої праці. Перехід до другого етапу мав величезне значення для розвитку суспільства. З одного боку, цей процес можна вважати початком рабства, поневолення та експлуатації. З іншого боку, саме тоді були закладені основи формування держави і права.

Третій етап був пов'язаний зі встановленням упорядкованої системи оподаткування селян. Землероби почали регулярно платити данину завойовникам. Однак пануючі та підлеглі племена ще не представляли єдиної спільноти, а зв'язки між

ними зводилися до збору податків.

Четвертий етап мав вирішальне значення для становлення та розвитку держави, оскільки впродовж нього відбулося територіальне об'єднання обох етнічних груп. Відтоді скотарі та землероби, пануючі та підлеглі сконцентрувалися у межах певної локації, утворивши «територіальний союз». Їхні відносини перетворилися з «міжнародних» на «внутрішньонаціональні». Цей об'єднаний процес міг бути викликаний як зовнішніми, так і внутрішніми факторами, серед яких Ф. Оппенгеймер називав іноземний вплив, різке збільшення кількості населення, виснаження природних ресурсів, необхідність захисту своїх володінь тощо.

Перехід до наступного – п'ятого – етапу відбувся досить швидко. Це було пов'язане з необхідністю запобігти міжусобним конфліктам між сусідніми поселеннями та кланами, які відбувалися часто і погано впливали на продуктивність селян. Відтоді суб'єкти влади взяли собі право арбітражу при вирішенні суперечок. На судових засіданнях був присутній офіційний представник влади, тоді як місцевий вождь зберігав лише видимість авторитету. Історично цей етап відповідав системі раннього середньовічного феодалізму.

На шостому етапі відбулося формування повноцінної національної держави з властивими їй інститутами громадянства, публічної політичної влади, правовою та економічною системами тощо [8].

Таким чином, прихильники теорії насилля абсолютизували значення політичного насилля у питаннях походження держави та становлення політичної влади. Досліджуючи процес утворення держав на численних прикладах, вони акцентували увагу на певних аспектах насилля – зовнішній агресії та завойовницьких війнах або внутрішніх конфліктах. При цьому інші чинники (економічні, демографічні та ін.) вважалися другорядними або навіть несуттєвими. Однак прихильники теорії насилля внесли вагомий внесок у розкриття сутності, ролі та внутрішніх механізмів політичного насилля у процесі державотворення.

Насилля завжди грало вагомую роль у політичному процесі та було найтіснішим чином пов'язане з владарюванням. Особливо це стосується періодів генези ранніх держав, становлення політичної влади, глибоких соціально-політичних змін та системних зрушень, які супроводжуються численними і глибокими конфліктами. У такі моменти роль насилля у політичному процесі значно підвищується. Воно стає одним із найзабезпечуваних ресурсів, покликаних забезпечити реалізацію волі суб'єкта влади.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ:

1. Гумплович Л. Общее учение о государстве [Текст] / Людвиг Гумплович ; пер. с нем. И. Н. Неровецкого. – СПб. : Тип. товарищества «Общественная польза», 1910. – 516 с.
2. Гумплович Л. Основания социологии [Текст] / Людвиг Гумплович ; пер. с нем. ; [под ред. В. М. Гессена]. – М. : Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2010. – 368 с.
3. Гумплович Л. Социология и политика [Текст] / Людвиг Гумплович ; пер. с нем. С. Н. Прокоповича. – М. : Типо-литогр. Д. А. Бонч-Бруевича, 1895. – 124 с.
4. Каутский К. Материалистическое понимание истории [Текст] : 2 т. / Карл Каутский ; пер. с нем. Е. А. Преображенского. – М.-Л. : Гос. социально-экономическое изд-во, 1931. – Т. 2 : Государство и развитие человечества. – 1931. – 851 с.
5. Ратцель Ф. Народоведение (Антропогеография) [Текст] / Фридрих Ратцель // Классика геополитики, XIX век : [сб. / сост. К. Королев]. – М. : ООО «Изд-во АСТ», 2003. – С. 53 – 182. – (Philosophy).
6. Ратцель Ф. Народоведение [Текст] : в 2 т. / Фридрих Ратцель ; пер. с нем. Д. А. Коропчевского. – СПб. : Книгоиздательское товарищество «Просвещение», 1904. – Т. 2. – 1904. – 877 с.
7. Энгельс Ф. Анти-Дюринг. Переворот в науке, произведенный господином Евгением Дюрингом [Текст] / Фридрих Энгельс. – М. : Политиздат, 1977. – 483 с.
8. Oppenheimer F. The State [Electronic resource] // Online-Bibliothek : [site] / Franz Oppenheimer. – Access mode: www.franz-oppenheimer.de/state1.htm#I_d. (Accessed 20 July 2015)

REFERENCES:

1. Gumplowicz L. Obshchee uchenie o gosudarstve [The general theory of the state]. – Spb. : Tip. tovarishchestva «Obshchestvennaya polza», 1910. – 516 p.
2. Gumplowicz L. Osnovaniya sotsiologii [Grounds of Sociology]. – M. : Knizhnyy dom «LIBROKOM», 2010. – 368 p.
3. Gumplowicz L. Sotsiologiya i politika [Sociology and Politics]. – M. : Tipo-litogr. D. A. Bonch-Bruевича, 1895. – 124 p.
4. Kautsky K. Materialisticheskoe ponimanie istorii [The Materialist Conception of History] : 2 vol. – M.-L. : Gos. sotsialno-ekonomicheskoe izd-vo, 1931. – Vol. 2 : Gosudarstvo i razvitiye chelovechestva [The State and the Development of Humankind]. – 1931. – 851 p.
5. Ratzel F. Narodovedenie (Antropogeografiya) [Ethnology (Anthropogeography)] / Klassika geopolitiki, XIX vek [The Classics of Geopolitics, the 19th Century] : [sb. / sost. K. Korolev]. – M. : OOO «Izd-vo AST», 2003. – P. 53 – 182.
6. Ratzel F. Narodovedenie [Ethnology] : v 2 vol. – Spb. : Knigoizdatelskoe tovarishchestvo «Prosveshchenie», 1904. – Vol 2. – 1904. – 877 p.
7. Engels F. Anti-Dyuring. Perevorot v nauke, proizvedenny gospodinom Yevgeniem Dyuringom [Anti-Dühring. Herr Eugen Dühring's Revolution in Science]. – M. : Politizdat, 1977. – 483 s.
8. Oppenheimer F. The State [Electronic resource] / Online-Bibliothek : [site]. – Access mode: www.franz-oppenheimer.de/state1.htm#I_d. (Accessed 20 July 2015)

Балацкая Е. Б., кандидат политических наук, докторант кафедры политологии и правоведения, Луганский национальный университет имени Тараса Шевченка» (Харьков, Украина), E-mail: balatskaya@ukr.net

Политическое насилие как государствообразующий фактор в теориях насилия второй половины XIX – начала XX века

Аннотация. Политическое насилие, как составляющая политического процесса, реализуется через различные формы принуждения и влияния. Его роль возрастает в кризисные моменты общественного развития, периоды социально-политических трансформаций. Сторонники теории насилия определяли внешнее или внутреннее политическое насилие как основополагающий фактор образования государств и институционализации политической власти. Наиболее полно эти взгляды были изложены в работах Е. Дюринга, Л. Гумпловича, К. Каутского, Ф. Опенгеймера, Ф. Ратцеля и др. Согласно данным теориям политическое насилие лежит в основе социальной дифференциации и неравенства, экономической эксплуатации, является существенным фактором политических и экономических преобразований.

Ключевые слова: политическое насилие, государство, война, общественный класс, классовый конфликт, экономическая эксплуатация, социальная дифференциация, социальное неравенство.

Balatska O., PhD in political sciences, Doctoral Candidate, Lugansk Taras Shevchenko national university (Kharkiv, Ukraine), E-mail: balatskaya@ukr.net

Political violence as a state-building factor in violence theories in the second half of the XIX – early XX century

Abstract. Political violence which is implemented through domestic conflicts, wars, state terror, terrorism, various forms of coercion etc. plays an important role in the political process. Theory of violence, developed in the XIX century in its most complete form, was an attempt to comprehend a role of political violence in state formation processes. Eugen Dühring, Ludwig Gumplowicz, Karl Kautsky, Franz Oppenheimer are among the most famous representatives of this theory. Friedrich Ratzel had similar views.

Eugen Dühring considered internal violence (referred to as a conflict between ruling and subordinate classes) to be a major factor in state formation. Such confrontation results in economic exploitation, social differentiation and inequality. Unlike Marxists, Dühring thought that political rather than economic relations are fundamental. So he regarded political violence as a primary factor of social processes and as a basis of economic system.

Ludwig Gumplowicz who was the first to define fundamental principles of external violence theory, gave political violence the status of social law. Deep social transformations such as transition to androcentric society and settled lifestyle enabled emergence of the first states resulted

from numerous wars of conquest. After formation of a state, which went through several stages of development, violence shifted from a foreign policy act to a domestic policy factor of confrontation of ruling and enslaved classes.

Karl Kautsky also explained formation of states and classes that appeared simultaneously, through wars of conquest. Class and caste social structures are based on tribal differentiation. In the course of time special system of coercion and exploitation applied to conquered tribes turns into a state. Violence is a powerful factor of political and economic transitions, which also can cause deeper social changes – in particular transformation of class structure of society.

Franz Oppenheimer distinguished six main stages of state development. At first there was supremacy of non-systematic and non-institutional violence with predatory aims. Herewith pastoralist tribes acted as a subject and agrarian tribes – as an object. Then chaotic destructive attacks gave place to gradual regulation of relations among tribes that resulted in institutionalization of the tax system. In course of time ethnic groups consolidated territorially. The authorities strengthened control over territories under their jurisdiction. And finally a nation state formed.

Friedrich Ratzel underlined the naturalness and importance of conflicts for development of human society. He defined the opposition between agrarian and pastoralist tribes as an essential precondition for state formation. Political energy, aggression and organized nature of pastoralists compensated for inability to state formation of agrarians. At the same time material culture of the latter was much richer. Consolidating of these opposite cultures as a result of conquest gave rise to the first state formations.

Thus despite certain shortcomings – in particular absolutization of violence role in state formation – violence theories contain detailed analysis of political violence mechanism as a major factor of state formation. Advocates of these concepts discover internal and external aspects of violent political struggle. Political violence, which is one of the major resources of power, has been always used by the political elite for implementation of its own will. Its role is especially significant at crucial moments of history associated with formation, transformation or destruction of large political entities. Genesis of a state and institutionalization of a political power system is one of such fundamental processes.

Key words: *political violence, state, war, social class, class conflict, economic exploitation, social differentiation, social inequality.*

УДК 327

Manko V.

post-graduate student of
the department of international relations
Oles Honchar Dnipropetrovsk national university
(Dnipropetrovsk, Ukraine),
E-mail: lera.moonko@gmail.com

THE SOURCE BASE OF POWER CONCEPT RESEARCH IN INTERNATIONAL RELATIONS

Abstract. *The article deals with the source base of the one of main concepts in modern international relations – the concept of powers by J. Nye. The history of international relations mostly connected with the military power and economic influence. That changed after World War II. The researchers and experts all over the world began to study culture and cultural ties as a method of influence in the sphere of foreign affairs. It appeared to be as powerful as «hard power» methods. In the end of 90s in XX century J. Nye developed the concept of «soft power» that combined the cultural influence, public diplomacy, the power of NGOs and so on. The researcher based his concept on the works of H. Morgenthau, H. Arendt A. Gramsci. So it is important to study the works of these experts to understand the concept of power and its role in modern leaders' politics. It is also important, because the new concept of J. Nye «smart power» combines the methods of both – «soft» and some of «hard power».*

Key words: *power, influence, «soft power», «hard power», «smart power», culture, military power, international relations, economic.*

For a long time the main means of state influence in the international arena were